

**ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР РИЗИКІВ
І ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ ДЕРЖАВИ****PHILOSOPHICAL AND LEGAL DIMENSION RISKS
AND THREATS TO NATIONAL SECURITY****Башук В.В.,***кандидат юридичних наук, доцент кафедри філософії та політології
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Статтю присвячено дослідженню філософсько-правового виміру ризиків і загроз національній безпеці держави. З'ясовано, що безпека передбачає підтримку системи існування будь-чого на тому рівні розвитку, який забезпечуватиме її нормальну життєдіяльність і можливості для успішного розвитку. Доведено, що в основі концепцій міжнародної безпеки лежать принципи, відповідно до яких здійснюються різні заходи, домовленості й угоди, створюються глобальні, регіональні та міждержавні структури й «механізми співпраці» для створення гарантій мирного та екологічно безпечного співіснування, невтручання в життя й внутрішні справи інших держав і народів. З'ясовано, що одним із завдань будь-якої концепції міжнародної безпеки є встановлення та підтримка балансу військово-політичних сил.

Ключові слова: філософія права, ризики, загрози, національна безпека, держава, суспільство.

Статья посвящена исследованию философско-правового измерения рисков и угроз национальной безопасности государства. Выяснено, что безопасность предусматривает поддержку системы существования чего-нибудь на том уровне развития, который будет обеспечивать ее нормальную жизнедеятельность и возможности для успешного развития. Доказано, что в основе концепций международной безопасности лежат принципы, согласно которым осуществляются различные мероприятия, договоренности и соглашения, создаются глобальные, региональные и межгосударственные структуры и «механизмы сотрудничества» для создания гарантий мирного и безопасного сосуществования, невмешательства в жизнь и внутренние дела других государств и народов. Установлено, что одной из задач любой концепции международной безопасности является установление и поддержание баланса военно-политических сил.

Ключевые слова: философия права, риски, угрозы, национальная безопасность, государство, общество.

The article investigates the philosophical and legal measure risks and threats to national security. It was found that the safety system provides support for the existence of something on the level of development, which will provide its normal activities and opportunities for successful development. It is proved that the concepts of international security based on the principles according to which the implementation of the various activities, arrangements and agreements are global, regional and inter-state structure and "cooperation mechanisms" to create guarantees for a peaceful and secure coexistence, non-interference in the life and the internal affairs of other States and peoples. It was established that one of the objectives of any concept of international security is to establish and maintain a balance of military and political forces.

Key words: philosophy of law, risks, threats, national security, state, society.

Постановка проблеми. Сучасна концепція міжнародної безпеки передбачає розвиток такої системи міжнародного правопорядку, яка поєднуватиме завдання національної безпеки із завданнями глобальної й регіональної безпеки, враховуючи, чи посилювалась взаємозалежність усіх держав і народів. Окрім системної моделі міжнародної безпеки, серед домінуючих прийнято виділяти політичні, економічні, військово-стратегічні та інформаційно-технологічні моделі безпеки. Між ними існують зв'язки, що зумовлюють їх узгоджене функціонування. На основі сформованих моделей оцінюється ефективність систем безпеки, аналізуються доцільність і наслідки прийнятих рішень. Інакше кажучи, моделі використовуються як інструмент досліджень та обґрунтування практичних дій. Феномен безпеки на всіх етапах розвитку людського співтовариства ніколи не втрачав своєї актуальної практичної значущості, маючи не лише різні форми вияву, а й різний зміст і сенс. Якщо виходити з того, що всесвітня історія людства (соціогенез) являє собою лише невелику частку глобальної історії (біогенезу, тобто виникнення й розвитку на Землі життя), яка у свою чергу входить в універсальну історію (унігенез, тобто виникнення й розвиток Всесвіту), то необхідно мати на увазі, що будь-який розвиток здійснюється системно.

Мета статті – розглянути філософсько-правовий вимір ризиків і загроз національній безпеці держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий аналіз питань національної безпеки, її видів, наявних загроз, правового обґрунтування та філософської обумовленості її формування проводиться вже тривалий час. Плідними в цьому напрямі є роботи В. Бліхара, Є. Бистрицького, А. Колодій, Т. Розової, М. Гетьманчука, В. Грищука, О. Полторацького та інших учених.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема загальнолюдського миру й безпеки стає однією з найголовніших, оскільки лише її позитивне вирішення здатне забезпечити можливість існування людської цивілізації вже в найближчому майбутньому. З позиції історичної значущості цивілізація спирається на збереження таких пріоритетних цінностей, як держава, релігія, економіка, наука й мистецтво, що виражають розвиток або безпеку, а саме: політичну (збереження державності), економічну (захисність приватної власності, відповідність відносин виробництва й споживання) та духовну (збереження моральних, естетичних та інших цінностей і традицій). Однак сучасні реалії висувають на перший план не абстрактно декларовані цінності, а конкретні форми безпеки реальних людей та цілих спільнот незалежно від їх політичних, економічних і національних відмінностей. Поняття «стійкість» і «нестійкість», «стабільність» і «нестабільність», «лінійність» і «нелінійність», «культура» й «мультикультура» актуалізуються та набувають особливої значущості у філософському дискурсі осмислення проблеми безпеки. Так, соціально-філософське прочитання поняття «безпеки» ототожнюється з ідеєю стабільності (як виживання й вільного саморозвитку), що виступає умовою існування будь-якої системи, яка фактично повинна лише вміти завжди визначати нестабільність і корегувати ці відхилення [1, с. 35].

Безпека розвитку України в сучасних умовах має охоплювати збереження власної національно-культурної специфіки, територіальної цілісності, державної самостійності, соціально-політичного ладу, а також підвищення рівня життя людей і створення умов для розвитку кожного, пропаганду й розширення застосування моральних цінностей, які об'єднують громадян різних верств насе-

лення та національностей у єдине ціле. Можна погодитись із думкою А. Колодій про те, що для нації як етнополітичної спільноти (політичної нації) інтереси зосереджуються насамперед у сферах політики та культури [1, с. 29]. Тому для нації як політичного суб'єкта найголовнішим є збереження її ідентичності й культурно-мовної самобутності у властивій саме цій нації формі, тобто у формі реалізації національної ідеї. З огляду на це пріоритетні політичні інтереси нації спрямовуються на подальшу консолідацію спільноти, створення чи збереження власної державності та налагодження відносин з іншими націями-державами.

Оскільки суспільство є інтегративним результатом взаємодії людей, безпеку також прийнято розглядати, відповідно до діяльного підходу, як діяльність із забезпечення захисту від загроз, небезпек чи запобігання їм залежно від рівня розвитку суспільного виробництва, саме завдяки якому створюються ті або інші захисні дії [2, с. 69–75]. Філософія безпеки, поширена в суспільстві, формує певні навички безпечного (небезпечного) існування й дії, що здійснюється на фундаменті прийнятої системи цінностей, які виражають інтереси та потреби членів суспільства. Насамперед філософія безпеки зорієнтована на найбільш важливі життєві пріоритети: право на життя кожного й турботу держави про це, безпечний розвиток людини як мету суспільства й держави (правові гарантії, гідні умови життя) та взаємну безпеку громадян, держав і народів. Сучасна філософія безпеки держави передбачає врахування цих нових тенденцій у розвитку світового співтовариства, розумне поєднання міжнародних і національних чинників забезпечення безпечного розвитку держав, узгодженість інтересів та взаємну відповідальність суспільства, держави й громадян у вирішенні національних проблем безпеки [3, с. 32].

Порівняльний аналіз доводить, що філософія безпеки держави в існуючих на сьогодні підходах зберігає у своїй основі властиві безпеці сутнісні характеристики, проте значно різняться в поглядах на співвідношення міжнародних і національних чинників, форми й способи її забезпечення. Водночас зі зміною геополітичної ситуації у світі все більше усвідомлюється, що існуюча в колишніх формах теорія реалізму та військової безпеки держави перетворилась на синонім небезпеки для громадян, які стали заручниками політики ядерного стримування. Дискусії з проблем безпеки останнім часом привели до деяких фундаментальних змін в осмисленні не лише теоретичних основ, на яких будувалось традиційне розуміння безпеки держави, а й епістемологічних підходів до проблеми безпеки в цілому.

В умовах геополітичних перетворень у світі, глобалізації економіки проблема забезпечення безпеки особистості, суспільства та держави охоплює воєнні, економічні, політичні, соціальні, екологічні, гуманітарні аспекти, а також питання історичної, національної й релігійної ідентичності. Загалом до основних проблем, що викликають ризики та загрози національній безпеці України, належать такі: явища, характерні для багатьох держав, які засновуються на боротьбі за енергоресурси, техногенні катастрофи, міжнаціональні та міжконфесійні конфлікти, тероризм, наркоторгівля, організована злочинність і корупція, нелегальна міграція, торгівля людьми, демографічні проблеми тощо. Особливу загрозу становлять тенденції консолідації національних і міжнародних злочинних угруповань, об'єднання кримінальної злочинності з націоналістичними й екстремістськими угрупованнями.

Активізація терористичної діяльності, що набуває дедалі глобальнішого характеру, створює небезпеку для будь-якої країни та пов'язується здебільшого з міжнаціональними й міжконфесійними конфліктами та сепаратистськими рухами. Терористичні організації перетворились на інструмент досягнення політичних цілей або навіть високоприбутковий злочинний бізнес. Збереження загро-

зи міжнародного тероризму є одним з основних викликів світовій цивілізації [4].

Геополітичне положення України визначає її високу залежність від зовнішніх чинників (які мають суперечливий характер і потребують значних зусиль для їх гармонізації) та об'єктивні суспільно-політичні й соціально-економічні проблеми її розвитку як суверенної держави. Сьогодні основні потенційні загрози Україні на міжнародній арені пов'язані зі спробами економічного, політичного, культурного та інформаційного тиску. Відсутність суспільного консенсусу в ключових стратегічних питаннях державного будівництва, недостатність належного досвіду у сфері державного управління та уразливість до зовнішнього тиску внаслідок цього не дають змоги ефективно реалізовувати зовнішню й внутрішню політику держави. При цьому тенденції світового суспільно-політичного, воєнно-політичного та соціально-економічного розвитку генерують значний обсяг різноманітних суперечностей і всередині окремих держав, і між ними, що додатково ускладнює вирішення наявних проблем національної безпеки України. Спекуляції окремих політичних сил щодо національних, мовних і релігійних питань разом із блокуванням прийняття принципових управлінських рішень у сфері національної безпеки та об'єктивно існуючими економічними диспропорціями розвитку регіонів України призводять до небезпечних тенденцій міжрегіонального відчуження й формування потенційних загроз цілісності держави. Шлях подолання труднощів трансформаційних процесів в Україні, які фокусуються в низку проблем забезпечення її безпеки, полягає в створенні високої конкурентоспроможності економіки країни, підвищенні її оборотоздатності, зростанні добробуту населення, розвитку української політичної нації та отриманні Україною належного статусу в системі міжнародних відносин.

Без чіткого розуміння національних цінностей, які формують правову, моральну й філософську основу забезпечення перспектив розвитку України, неможливо осмислити національні інтереси, а отже, матеріальні й духовні потреби населення як цілісного соціального суспільства, активну участь держави в подіях світового рівня. Саме крізь призму чіткого розуміння фундаментальних цінностей, їх реалізації та захисту мають визначатися стратегічні цілі формування й здійснення політики національної безпеки [3, с. 31].

Міжнародна ситуація, стан вітчизняної економіки, соціальна поляризація українського суспільства та заострення міжнаціональних відносин створюють широкий спектр внутрішніх і зовнішніх загроз безпеці країни. Внутрішні загрози зумовлюються насамперед істотним скороченням внутрішнього валового продукту, зниженням інвестиційної, інноваційної активності та науково-технічного потенціалу, стагнацією аграрного сектора, розбалансуванням банківської системи, зростанням зовнішнього й внутрішнього боргу, тенденцією переваги в експортних поставках паливно-сировинної та енергетичної складових, а також імпорту обладнання, продовольства й предметів споживання, у тому числі предметів першої необхідності. Ослаблення науково-технічного й технологічного потенціалу країни, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках науково-технічного розвитку, відтік за кордон інтелектуальної власності загрожують Україні втратою її передових позицій у світі, деградацією наукомістких виробництв, посиленням зовнішньої технологічної залежності та підривом оборонної могутності держави. Основною загрозою безпеці України в соціальній сфері є розшарування суспільства на вузьке коло багатих і переважну масу малозабезпечених громадян, збільшення питомої ваги населення, яке живе за межею бідності, зростання безробіття, посилення соціальної напруженості [5, с. 183–185]. Наростання негативних виявів у соціальній сфері веде до зниження інтелектуального й продуктивного

потенціалу України, скорочення чисельності населення, виснаження основних джерел духовного та економічного розвитку, що може призвести до втрати демократичних завоювань.

Негативні процеси в економіці лежать в основі відцентрових прагнень багатьох суб'єктів України. Це веде до посилення політичної нестабільності, послаблення єдиного економічного простору України та його найважливіших складових (виробничо-технологічних і транспортних зв'язків, фінансово-банківської, кредитної й податкової систем), сприяє наростанню загрози порушення єдності правового простору країни та навіть її територіальної цілісності. Етноєгоїзм, етноцентризм і шовінізм, які виявляються в діяльності низки громадських формувань, а також неконтрольована міграція сприяють посиленню націоналізму, регіонального сепаратизму й релігійного екстремізму та створюють сприятливі умови для виникнення конфліктів. Економічна дезінтеграція, соціальна диференціація суспільства, девальвація духовних цінностей провокують посилення напруженості у взаєминах регіонів і центру, являючи собою загрозу устрою й соціально-економічного ладу України. Єдиний правовий простір країни розмивається внаслідок відступу від принципу пріоритету норм Конституції України над іншими правовими актами й нормами, недостатньої налагодженості державного управління на різних рівнях, що є фактором негативного впливу на стан національної безпеки країни. Посиленню негативних тенденцій в оборонній сфері сприяє затягування процесу реформування військової організації й оборонно-промислового комплексу України, недостатнє фінансування національної оборони та недосконалість нормативно-правової бази. На сучасному етапі це виявляється в гостроті соціальних проблем у Збройних Силах України, критично низькому рівні їх оперативної й бойової підготовки, неприпустимому зниженні укомплектованості військ (сил) сучасним озброєнням, військовою та спеціальною технікою, що призводить загалом до послаблення оборонної безпеки України.

Загроза криміналізації суспільних відносин, які складаються в процесі реформування соціально-політичного устрою й економічної діяльності, набуває особливої гостроти. Помилки, допущені на початковому етапі проведення реформ в економічній, військовій, правоохоронній та інших сферах державної діяльності, послаблення системи державного регулювання й контролю, недосконалість правової бази та відсутність сильної соціальної державної політики, зниження духовно-морального потенціалу суспільства є основними чинниками, які сприяють збереженню злочинності й корупції, поширенню політичного екстремізму. Наслідки цих прорахунків виявляються в ослабленні правового контролю за ситуацією в країні, зрощуванні окремих елементів виконавчої та законодавчої влади з кримінальними структурами, проникненні їх у сферу управління банківським бізнесом, великими виробництвами, торговельними організаціями й товаропровідними мережами. У зв'язку із цим боротьба зі злочинністю та корупцією має не лише правовий, а й політичний характер. Зміна загроз національній безпеці на державному кордоні, які набули переважно невоєнного характеру, стала визначальним фактором, що спонукав до істотних змін у стратегії й підходах щодо охорони та захисту державного кордону.

Що стосується співвідношення зовнішніх і внутрішніх загроз, то вони пов'язуються між собою та є взаємозумовленими. Дискусійним, однак, є питання критичності тих чи інших загроз. Внутрішні проблеми України посилюються зовнішніми впливами. Деякі зовнішні сили використовують внутрішні проблеми та слабкості України, багаторазово посилюючи їх. Загалом ключовими варто визнати саме внутрішні загрози й виклики.

Сучасні тенденції формування та розвитку інформаційного простору України визначаються як глобальними впливами, так і внутрішніми чинниками.

Глобалізаційні процеси в інформаційній сфері, такі тенденції в розвитку масово-комунікаційної системи, як концентрація медіаресурсів у власності транснаціональних корпорацій, превалювання інформаційних потоків у напрямках «Захід – Схід» і «Північ – Південь», переважання в мережі Інтернет англійської мови, а в її українському сегменті – російської, створюють ситуацію, коли спостерігається не взаємопроникнення, а радше вторгнення іншої ментальності, традицій, мов в український інформаційний простір. Одна з основних суперечностей (відповідно, і рушійна сила розвитку) нового суспільства, що формується, – суперечність між глобалізацією світу та самотністю (ідентичністю) конкретного співтовариства. Вважаємо, що вихід із цієї ситуації для української нації полягає в розвитку своєї культури (у тому числі інформаційної) з урахуванням світового досвіду. Особливо з огляду на те, що в розвитку мережі Інтернет спостерігаються дві тенденції: інтернаціоналізація як формування світової мережі та регіоналізація як формування внутрішніх мереж. Ще однією особливістю є відцентровий рух окремих регіонів. Безперечно, він посилюється під впливом ззовні, проте центр своїми рішеннями також часто допомагає (і навіть активно) у цьому.

Філософія й система безпечного розвитку українського суспільства повинна базуватись на справді гуманістичних цінностях, в основі яких лежать традиції для українського народу принципи соціального та духовного розвитку, такі як колективізм і взаємодопомога, соціальна справедливість, православна етика, повага інших народів і націй, взаємна відповідальність влади й народу за соціальне та національне процвітання країни. Справжня безпека не може й не повинна досягатися за рахунок загрози безпеці інших. Для реалізації цього гуманістичного розуміння безпеки потрібно вийти за межі національних кордонів і власної ідентичності, характерних для традиційної філософії безпеки [6]. Однак це можливо, на нашу думку, лише у віддаленому майбутньому, коли складуться умови для взаємної поваги людської особистості, усунення фізичного й структурного насильства людини, а також буде подолано розрив у рівні життя різних країн і народів. Для цього необхідний зважений підхід та мудрість політиків, відповідальність усіх держав і народів за майбуття та перспективи розвитку людської цивілізації.

Найбільш гострими визначаємо такі загрози й виклики, як відсутність внутрішньої консолідації (політикуму, влади, суспільства), високий ступінь розшарування українського суспільства за багатьма ознаками (регіональними, політичними, майновими, мовними, конфесійно-релігійними тощо). Окремі із цих розшарувань мають історичні корені, інші виникли останнім часом. Проте всі вони, замість бути предметом відповідної державної політики, спрямованої на вирівнювання регіонального розвитку, усунення майнової поляризації суспільства тощо, дедалі активніше використовуються в політичній боротьбі, що призводить не лише до постійного відтворення відмінностей, а й до їх критичного поглиблення.

У свою чергу політична боротьба набула в Україні гіпертрофованих форм, перетворилась фактично на недобросовісну політичну конкуренцію, метою якої є політичне знищення опонентів і здобуття влади в будь-який спосіб. У вітчизняних реаліях боротьба за владу є фактично боротьбою за доступ і розподіл ресурсів, переважно на користь учасників цієї боротьби.

Із зовнішньої позиції найбільшим викликом для України є відсутність внутрішньої консолідації. Україна не може собі дозволити такого поділу з фундаментальних питань безпеки. Значно легше було б протидіяти найсучаснішим викликам, навіть зовнішнім, якби народ і політичні лідери були об'єднаними навколо фундаментальних цінностей, які весь народ як єдине ціле був готовий захищати.

Висновки. Проблема національної безпеки України та її забезпечення виникає як антитеза такому явищу, як загро-

за національним інтересам України. Фактично національна безпека й діяльність щодо її забезпечення набувають змісту заперечення (зняття) можливої загрози для народу України та його національних інтересів. Під загрозами національній безпеці України варто розуміти такі потенційно й реально небезпечні діяння (природні та соціальні) на державно організовану спільноту, які здатні завдати шкоди національним цінностям або унеможливити реалізацію життєво важливих національних інтересів українського народу.

Узагальнюючи характеристики внутрішніх загроз національній безпеці України, зауважимо, що наслідком окресленого стану справ є загальна нестабільність і невизначеність України, зокрема політична, зовнішньополітична, економічна, суспільна. Саме це можна вважати головною внутрішньою загрозою, яку використовують зовнішні сили для впливу на українську владу й суспільство у власних інтересах та яка значно посилюється, створюючи реальні ризики дезінтеграції держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колодій А. Нація як суб'єкт політики / А. Колодій. – Львів : Кальварія, 1997. – 55 с.
2. Громадянське суспільство : історія та сучасність / за ред. Т. Розової. – О. : Юридична література, 2010. – 344 с.
3. Полторацький О. Міжнародна безпека: сутність, еволюція, сучасні проблеми / О. Полторацький // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць. – 2003. – Вип. 33. – Ч. 1. – С. 33–41.
4. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
5. Політологія : [навч. посібник] / [В. Бліхар, М. Гетьманчук, В. Гришук та ін.] ; за заг. ред. М. Гетьманчука. – К. : Знання, 2011. – 415 с.
6. Бистрицький Є. Конфлікт культур і філософія толерантності / Є. Бистрицький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n25texts/bystryckyj.htm>.